

Bijlage HAVO
2021

tijdvak 2

oud programma

geschiedenis

Bronnenboekje

Vroegmoderne tijd

---

bron 1

In 1566 schrijft een burger van de stad Utrecht in een kroniek:

Op 26 augustus zijn die lieden [Calvinisten] naar de parochiekerken van St. Nicolaas en St. Geertruid gegaan en daar hebben ze meteen alle altaren en beelden aan stukken gesmeten en vernield.

Op 27 augustus is een contract bekendgemaakt tussen aan de ene kant de Staten van het gewest Utrecht, die in Utrecht waren, en aan de andere kant die van de nieuwe religie (...). Met dit contract werd goedgekeurd dat die van de nieuwe religie de St. Jacobskerk mochten hebben om daar hun preken en hun ceremonies in te houden. (...)

Daarna hebben die van de nieuwe religie meteen de St. Jacobskerk in gebruik genomen en gezuiverd, waarbij ze alle altaren en beelden hebben verwijderd die er nog waren en daar hun preken hebben gehouden, terwijl ze tijdens de preek Nederlandse psalmen zongen.

bron 2

Don Luis de Requesens volgt Alva op als landvoogd in de Nederlanden. Hij schrijft eind december 1573 aan Filips II:

Wat mijzelf betreft, begrijp ik dat de godsdienst in principe, zoals ook nu, de drijfveer was, die de prins van Oranje en vele aanvoerders die hem volgden deed handelen. Maar ik geloof niet dat de godsdienst dezelfde invloed heeft op de volksmassa. Ik denk eerder dat de nieuwe belastingen en het slechte gedrag der militairen oorzaak van hun opstand zijn.

bron 3

Louis de Rouvroy, hertog van Saint-Simon (1675-1755), is een hoge edelman aan het hof van koning Lodewijk XIV van Frankrijk. Hij schrijft in zijn memoires:

Hij [Lodewijk XIV] vereiste niet alleen de constante aanwezigheid van de hoogste rangen maar was zich ook bewust van diegenen die een lagere rang hadden. Hij keek om zich heen tijdens het rusten, tijdens maaltijden of terwijl hij wandelde door de appartementen of tuinen van Versailles. (...) Hij zag iedereen en hield de afwezigheid bij van diegenen die meestal wel aanwezig waren aan het hof en ook van diegenen die er zelden waren, en zorgde dat hij de reden van hun afwezigheid achterhaalde, waarna hij zijn conclusies trok. (...) Lodewijk XIV probeerde uit alle macht in de gaten te houden wat er overal gebeurde, in de publieke ruimte, in privévertrekken en zelfs op internationaal gebied. Hij had talloze spionnen en informanten op allerlei gebied (...). De meest vergaande manier om aan informatie te komen was het openen van brieven.

bron 4

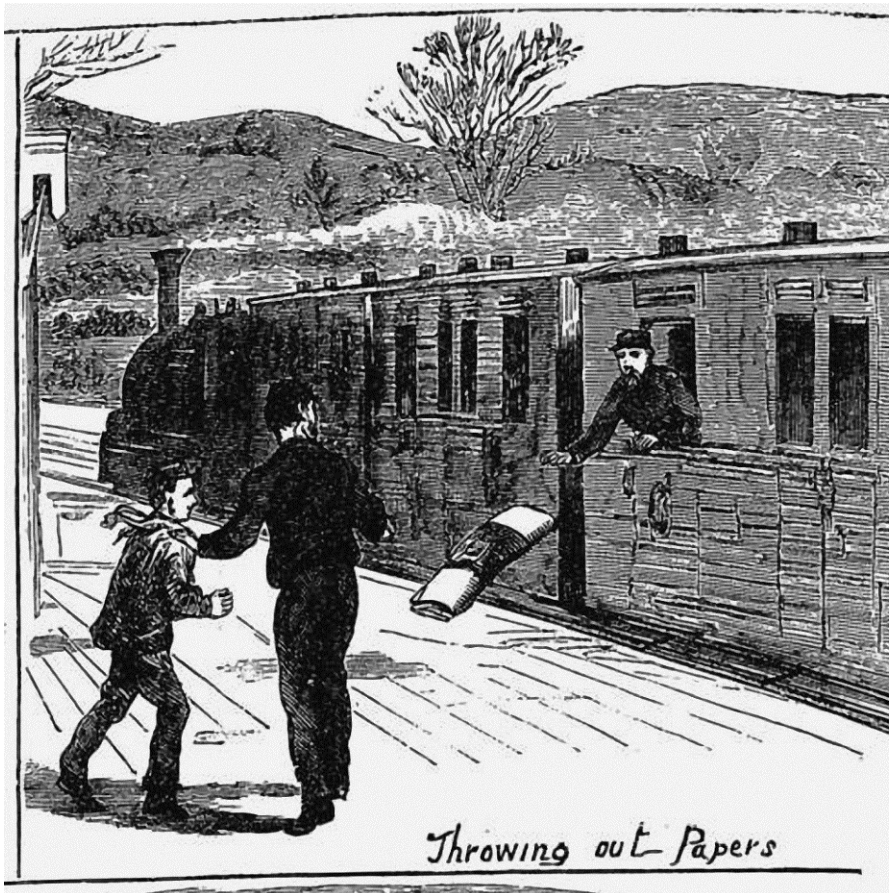
In 1868 schrijft de Duitse kanselier Otto von Bismarck aan Albrecht von Roon, de minister van Oorlog (later minister van Marine):

Aan de ene kant berusten de voordelen voor de handel en de industrie van het moederland, die men toedicht aan koloniën, voor het grootste deel op illusies. Want de kosten die stichting, ondersteuning en bestuur van de koloniën met zich meebrengen, overstijgen dikwijls de opbrengsten, zoals de koloniale politiek van Groot-Brittannië en Frankrijk laat zien.

Aan de andere kant is onze marine nog niet ver genoeg ontwikkeld om de bescherming in die verre staten op zich te kunnen nemen. Ten slotte kan de poging koloniën te stichten op plaatsen die ook, terecht of onterecht, door andere staten worden opgeëist leiden tot ongewenste conflicten.

bron 5

Illustratie bij het Britse krantenartikel *The Newspaper Train* (De krantentrein) van 15 mei 1875:

Toelichting:

Vertaling van het onderschrift: Het naar buiten gooien van kranten.

Kranten werden in de vroege ochtend gedrukt en dezelfde ochtend in de rest van het land verkocht.

bron 6

Op 25 maart 1919 schrijft Lloyd George, minister-president van Groot-Brittannië, over de Franse voorstellen tijdens de besprekingen over het Verdrag van Versailles:

Men kan Duitsland zijn koloniën afnemen, zijn bewapening terugbrengen tot iets dat niet meer is dan een politiemacht en zijn vloot reduceren tot die van een vijfderangsmogendheid. (...) Als het land zich door de vrede van 1919 onrechtvaardig behandeld voelt, zal het de middelen vinden om wraak te nemen op zijn overwinnaars.(...) Onze voorwaarden zijn misschien hard, onbarmhartig zelfs, maar kunnen tegelijkertijd zo rechtvaardig zijn dat het land waaraan ze worden opgelegd innerlijk voelt dat het geen recht tot klagen heeft. Maar onrechtvaardigheid en arrogantie, getoond in het uur van de overwinning, zullen nooit vergeten en vergeven worden.

bron 7

Prent van Leo Jordaan uit het tijdschrift *de Groene Amsterdammer* van 4 maart 1933:

BRAND IN DEN RIJKSDAG

Teekening door L. J. Jordaan

„Hoogst merkwaardig, zoo juist als dat vuurtje van pas komt....!”

Tekst onder de prent:

"Hoogst merkwaardig, zoo juist [= goed] als dat vuurtje van pas komt ...!"

Op de kookpot staat 'verkiezingen'.

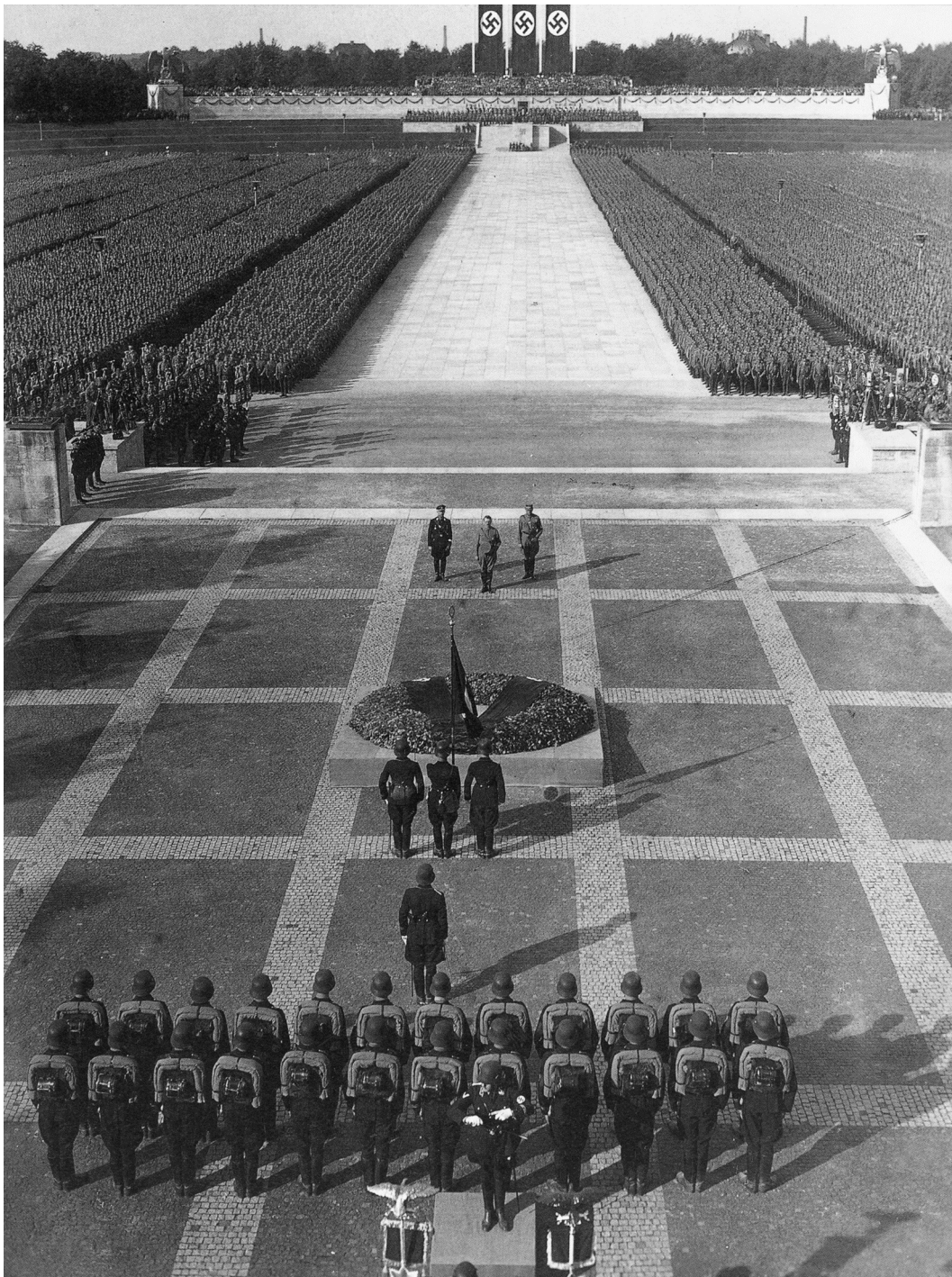
Onder de kookpot staat het gebouw van de Rijksdag in brand.

De man bij de kookpot is Adolf Hitler.

bron 8

Een afbeelding uit *Triumph des Willens* (Overwinning van de wil), een film van de Duitse regisseuse Leni Riefenstahl over de NSDAP-partijdag in Neurenberg, 1934:

Toelichting:

Aan de voorkant van het podium (in het midden van de foto) staan van links naar rechts:

Himmler, de leider van de SS, Hitler en Lutze, de leider van de SA (de SS en SA zijn paramilitaire troepen van de NSDAP).

bron 9

Een foto uit Berlijn in 1945. Berlijnse jongens staan in de rij voor een gratis portie dunne pap:

Toelichting:

De pap zit in een vat van het *Ernährungsamt Charlottenburg*, de gaarkeuken in de Berlijnse wijk Charlottenburg.

bron 10

De Russische toerist E.M. Bazarina bezoekt de stad Boedapest als daar in oktober 1956 de Hongaarse Opstand uitbreekt. Op Radio Moskou (de Russische staatsradio) vertelt Bazarina op 10 november 1956 hoe hij in Boedapest straatgevechten en vernielingen zag:

Een lid van de staf van ons hotel, een man van middelbare leeftijd met grijs haar, vertelde ons: "Onze arbeiders kunnen de hand niet hebben gehad in het plunderen en muiten. Het fascisme steekt de kop op." En dat is wat er aan de hand was. De contrarevolutionaire ondergrondse was in Boedapest in actie. Fascistische reactionaire elementen waren uit het buitenland aangekomen. De vijandigheden namen toe in kracht en de Hongaarse regering vroeg de regering van de Sovjet-Unie om hulp. In antwoord op dit verzoek kwamen Russische militaire eenheden, die in Hongarije waren gestationeerd overeenkomstig het Pact van Warschau, Boedapest binnen om de orde te helpen herstellen. De overweldigende meerderheid van de Hongaren verwelkomde deze beweging in de hoop dat het leven in de stad spoedig weer zijn normale loop zou nemen. Ik zag zelf hoe de mensen in een straat de Sovjettanks verwelkomden.

bron 11

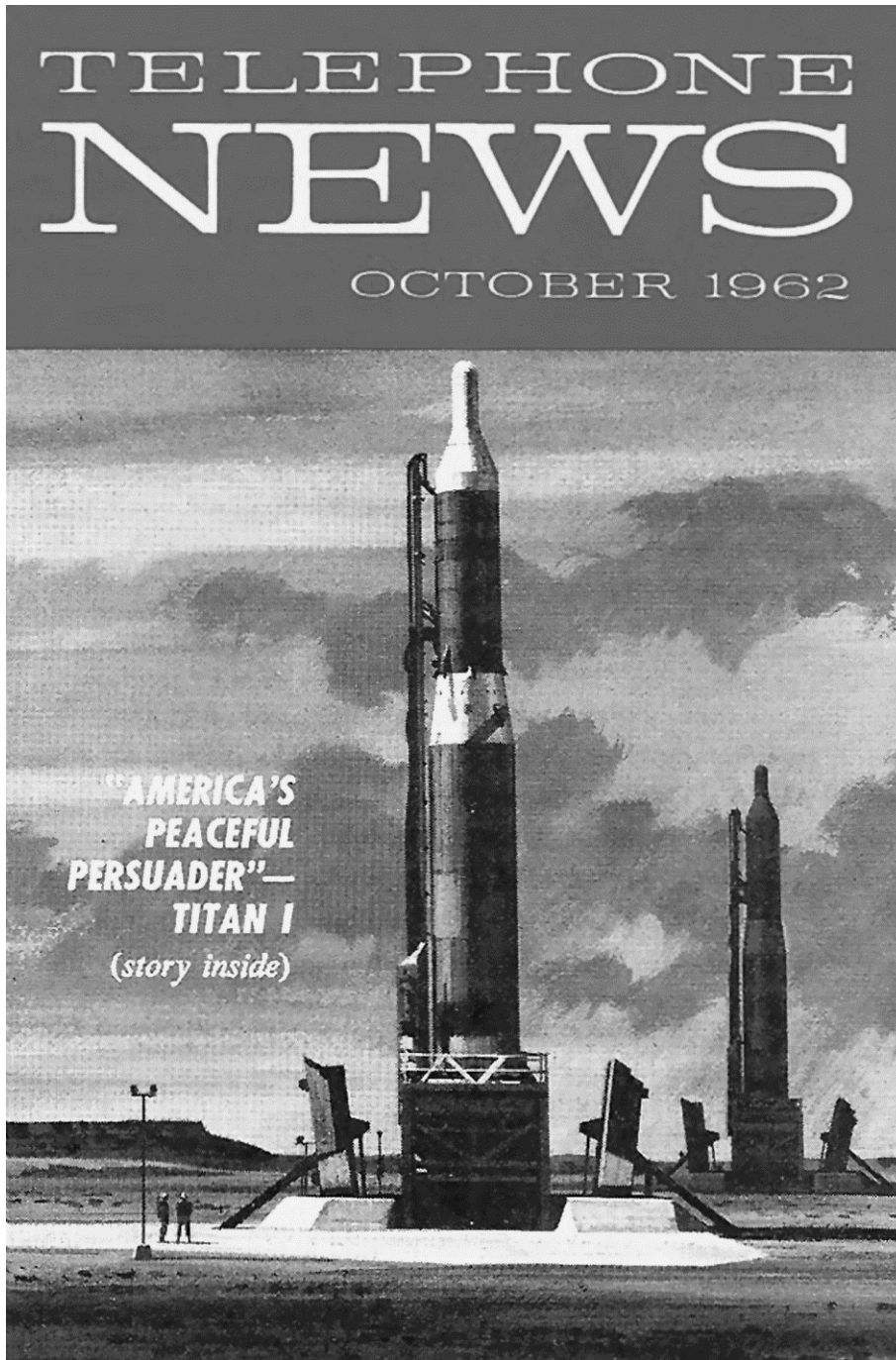
Op 17 augustus 1961, een paar dagen na het begin van de bouw van de Berlijnse Muur, roept president Kennedy zijn belangrijkste adviseurs bij elkaar. David Murphy, die voor de Amerikaanse geheime dienst (CIA) in Berlijn werkt, is hierbij aanwezig en herinnert zich:

Meneer Dulles (de directeur van de CIA) stelde me aan de president voor als een agent die meerdere jaren in Berlijn had gediend en daarom nuttige inzichten zou kunnen verschaffen over de stemming van de West-Berlijnse bevolking. (...) Het probleem, zo legde ik uit, had te maken met het gevoel van de West-Berlijners. (...) In wezen bleef Berlijn voor hen één stad. Oost-Berlijners konden winkelen en naar het theater gaan in West-Berlijn, terwijl familie en vrienden elkaar in beide sectoren regelmatig bezochten. Ondanks dat ze in de afgelopen jaren al vaak te maken hadden gehad met intimidaties aan de grensovergangen, kwam het daadwerkelijke sluiten van de grens op 13 augustus toch als een diepe emotionele schok. Deze schok, samen met het idee dat het Westen passief bleef, leidde bij velen tot de angst dat de Geallieerden hun bescherming van West-Berlijn langzaamaan zouden terugtrekken.

bron 12

Het omslag van een Amerikaans tijdschrift uit oktober 1962:

Toelichting:

Vertaling van de tekst: "Amerika's vreedzame overtuigingskracht" – Titan I.
De Titan I is een kernraket voor de lange afstand.